

межами часу. Такий прояв є життєво необхідний.

Для Борхеса дуже близькою була позиція Св. Августина. Він найдужче відчув проблему часу, стверджував, що душа завжди прагне пізнати, що таке час. Тобто, світ починає існувати, як такий, що наділений часом, тому в ньому усе й відбувається послідовно. Борхес говорить: якщо час – це образ вічності, то майбутнє повинно бути рухом душі до того, що повинно відбутись. Час зачіпає людину більше, ніж інші метафізичні проблеми – бо вони є абстрактними. Тому проблема часу безпосередньо стосується кожного. [4, с.546]

Можна зробити висновки, що положення та розуміння вічності між простором та часом, з одного боку, є лише неподоланною ілюзією. Та якою б неоднозначною була спроба потрактування проблеми вічності та часу Борхесом, вона, безумовно, заслуговує уваги не одного покоління читачів для подальших науково-культурологічних розвідок з приводу осягнення проблем темпоральності.

Список використаної літератури

1. Адо П. Плоты, или простота взгляда / П. Адо ; пер. с фр. Э. Штофф. – М., 1991.
2. Борхес Х.Л. Собрание сочинений : в 4 т. / Х.Л. Борхес. – СПб.: Амфора, 2007. – Т. 1. – С. 291–347.
3. Борхес Х.Л. Собрание сочинений : в 4 т. / Х.Л. Борхес. – СПб.: Амфора, 2007. – Т. 2. – 436 с.
4. Борхес Х.Л. Собрание сочинений : в 4 т. / Х.Л. Борхес. – СПб.: Амфора, 2007. – Т. 3. – С. 501–543.
5. Борхес Х.Л. Письмена Бога / Х.Л. Борхес. – М.: Республика, 1992. – 510 с.
6. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії / Р. Козеллек – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – 436 с.
7. Кримський С.Б. Про софійність, правду, смисли людського буття / С.Б. Кримський. – К., 2010. – 464 с.
8. Рассел Б. Человеческое познание, его сфера и границы / Б. Рассел – К.: Ника-Центр, 1997. – С. 307–312.
9. Тейтельбойм В. Два Борхеса: Жизнь, сновидения, загадки / В. Тейтельбойм. – СПб.: Азбука, 2003. – 448 с.

O. V. Gorbatenko

JORGE LUIS BORGES: ATTEMPT UNDERSTANDING OF THE TIMES ILLUSIONS OR ETERNITY

The article analyzes the problems of temporality and deployment issues of time and eternity in the works of Argentine writer and novelist Jorge Luis Borges.

Key words: *time, eternity, the space, temporality, history.*

УДК 929 (477)"1853/1920"Овсянико-Куликовський

Л.Г. Дабло

КУЛЬТУРОТВОРЧІ ПОШУКИ Д.М. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКОГО

Стаття є спробою проаналізувати шлях розвитку наукової діяльності Д.М. Овсянико-Куликовського, з'ясувати основні напрями психологічних досліджень вченого, дослідити значення Харківської школи в українській культурі, простежити зв'язок та вплив наукових поглядів О.О. Потебні на творчі пошуки Овсянико-Куликовського.

Ключові слова: ведійський культ, психоаналіз, мистецтво, художньо-психологічна школа, естетична концепція.

Кінець XIX – початок XX століття ознаменувався в Україні зародженням студій щодо вивчення психологічної природи творчості. Саме у цей період активно працюють дослідники Харківської школи, які залучають психологічну методологію до вивчення природи творчого акту та аналізу художніх творів. Аналізуючи роботи, присвячені психологічним дослідженням в українській культурі, не важко помітити, що науковці звертають увагу, насамперед, на студії І. Франка та роботи послідовників психоаналітичної концепції З. Фрейда, оминаючи належною увагою доробок дослідників Харківської школи, науковий напрям якої пов'язують з ім'ям О.О. Потебні. Причиною цього може бути, по-перше, заборона діяльності потебніанців, а по-друге, недостатня послідовність та однорідність вироблених концепцій. Не зважаючи на це, вітчизняні психологічні дослідження, започатковані О. Потебнею та його учнями, можуть вважатися першими психологічними студіями у вітчизняній історії.

Постать О.О. Потебні та його наукова спадщина в вітчизняній історіографії висвітлена достатньо. У вченого було багато талановитих учнів та послідовників його творчості, та на сам перед треба зазначити саме Дмитра Миколайовича Овсянико-Куликовського (1853—1920), діяльність якого дослідники оминають увагою, а якщо і розглядають то поверхнево, не вдаючись до глибин його наукових досліджень. Тому актуальним постає питання щодо розгляду його творчого шляху та наукових пошуків, як дослідника в галузі психології, культурології та мовознавства[6].

М. Овсянико-Куликовського Рожанська Н.В. розглядає як учня О.О. Потебні який майже першим звернувся до вивчення наукової спадщини О.Потебні, зробивши серйозну спробу доведення зв'язку праць О.Потебні з філософією у доповіді «Філософія мови у працях О.О. Потебні»[1]. Надає бібліографічні відомості про вченого і Я. Голобородько в своїй праці «Есе про Дмитара Овсянико - Куликовського». Російська дослідниця Гусельцева М.С дає порівняльну характеристику И. Тена з Д.М. Овсянико-Куликовським [4].

Шлях наукової діяльності Овсянико-Куликовського розпочався із вступу у 1871 р. до Петербурзького університету на історико-філологічний факультет, за 2 роки через стан здоров'я він виїхав до Одеси і продовжував освіту у Новоросійському університеті. У 1877 р. був залишений при університеті і відбував (за власні кошти) за кордон для підготовки до кафедри порівняльного мовознавства та санскриту. Ще під час навчання у Овсянико-Куликовського склався «культ науки», і він вирішив пов'язати своє життя із науковими пошуками. За кордоном він мав готувався до професури, на це у нього пішло 5 років (1877-1882 рр.).

Перші науково-популярні публікації вченого належать до 1877 р., тобто до його закордонного періоду діяльності. Першою великою друкованою роботою Овсянико-Куликовського були «Записки южнорусского социалиста», але з'явилась ця праця у нелегальному виданні та викликала багато нарікань з боку російських емігрантів за пом'якшення значення революційних методів боротьби.

Наступна стаття Овсянико-Куликовського з'явилась у легальній пресі в журналі «Слово» за 1877 р. Це були статті «Культурні піонери». У них відобразилась студентська зацікавленість розколом і сектантством, та демонструвались погляди молодого вченого, який цікавився і сучасними питаннями соціально-політичного характеру, і питаннями історичного минулого; щоправда вони мали актуальне соціальне значення. Статті були присвячені не російським сектам, а альбігойцям та богомолам. Овсянико-Куликовський пов'язував ці статті із становленням його «на інший путь, журнальний путь». Але літературні дослідження не вплинули на наукові

пошуки молодого вченого. Весь цей час він старанно поглиблює свої знання.

Перебуваючи у Парижі, Дмитро Миколайович займався порівняльним мовознавством. Вдосконалював санскрит він у видатних на той час філологів-орієнталістів: А. Авет-Бено (санскрит), А. Бергеня (ведаїзм) та Дж. Дармстера (Авеста). Також у Парижі Овсянико-Куликовський вивчає у Ренана єврейську мову. Овсянико-Куликовський всіляко розширював «горизонти» своїх знань, не втрачаючи жодної нагоди.

У 1882 р. Овсянико-Куликовський повертається до Росії і приїжджає у Москву, щоб отримати звання доцента або ж приват-доцента. Він захищає у Московському університеті наукову розробку щодо ведійського міфа про сокола, який приніс квітку Соми, і отримує звання приват-доцента із індо-іранської філології. Після цього вчений відправився до Одеси, де, починаючи із січня 1883 року, викладає санскрит та порівняльну граматику індо-іранських мов. Таким чином, нарешті виповнилось бажання викладати в університеті. Але вчений розпочав готувати наступну дисертацію. У 1884 році була надрукована дисертація «Досвід вивчення вакхічних культів індоєвропейської стародавності, у зв'язку з роллю екстазу на ранніх ступенях розвитку спільноти. Ч. I. Культ божества Soma в стародавній Індії в епоху Вед» у «Записках Новоросійського університету».

У 1885 р. у Харкові проходив захист магістерської дисертації «Досвід вивчення вакхічних культів індоєвропейської стародавності...». Тема доволі оригінальна для філологічних досліджень. Вивчаючи стародавньо-індійський період релігії і міфології індійців (ведаїзм), Овсянико-Куликовського цікавили питання, пов'язані з розвитком індоєвропейських мов і санскриту, також як і питання щодо релігійного вірування, культу та міфології. Овсянико-Куликовський намагався проаналізувати старовинні гімни «Рігведи», що відносились до бога Соми, із соціально-психологічної точки зору, вважаючи, що мова є найкращим відображенням первинного мислення та свідомості. У магістерській дисертації була здійснена спроба за допомогою мовознавства, простежити зв'язок (еволюцію) між «культу» мови (співу), п'яного напою та вогню на ранніх ступенях розвитку суспільства. «Вакхічні культу» - це культ Діоніса у греків, Наота – у іранців та Soma у індійців. Сом у стародавніх індійців вшановувався не тільки як бог, таку назву мав і п'який напій, який виливався під час жертвопринесення. Тоді зрозумілим стає зв'язок між Soma –п'яним напоєм та співом, що супроводжував ритуали.

Наступним кроком на науковому шляху вченого була нова дисертація та здобуття ступеня доктора. Докторська дисертація частково продовжувала попередню роботу, вона також була присвячена Індії та ведам. До захисту дисертації Овсянико-Куликовським було підготовлено ще кілька індологічних статей. За два роки після захисту магістерської дисертації, тобто у 1887, році докторська дисертація «До історії культу вогню в індусів в епоху Вед» була представлена до захисту. Захист відбувся у Новоросійському університеті, диспут пройшов успішно, і ступінь доктора було здобуто.

Таким чином, за п'ять років були підготовлені та захищені три дисертації. Після отримання бажаного ступеня доктора Дмитро Миколайович переїхав працювати до Казанського університету. Сам Овсянико-Куликовський відносився до роботи у Казанському університеті не дуже позитивно: «Влітку 1887 року, мене було призначено екстраординарним професором Казанського університету та восени, ліквідувавши усі свої справи в Одесі, відправився у далеку Казань – із таким відчуттям, ніби відправляюся у заслання». У Казані вчений пропрацював лише рік, бо йому була запропонована посада професора Харківського університету. У 1888 році 35-річний професор переїжджає до Харкова. З цього моменту починається найбільш плідний період його наукової діяльності, «саме в Харкові Дмитро Миколайович отримав те

суспільно-наукове хрещення, що зробило його, глибокого вченого санскритолога, вченим широкого суспільно-психологічного напрямку, яскравий петербурзький період критичної діяльності Дмитра Миколайовича, що приніс йому всеросійську відомість, обґрунтовано його Харківським періодом» [3, 447]. У Харкові Овсянико-Куликовський пропрацював 18 років, які стали гідною сторінкою історії Харківського університету.

Саме у Харкові відбулася доленосна зустріч Овсянико-Куликовського із Олександром Опанасовичем Потебнею. У «Спогодах» Овсянико-Куликовського чувається безмежна повага до наукового генія Потебні, та глибоке шанування його як особистості. Вже під час професорської діяльності Овсянико-Куликовський з захватом слухав лекції з синтаксису й теорії словесності, які читав О.Потебня, про це згадують майже всі сучасники О. Потебні. Під впливом наукових поглядів Потебні відбувається поступова трансформація досліджень Овсянико-Куликовського, але він не зовсім відмовляється від індологічних досліджень і продовжує себе проявляти як сходознавець та знавець стародавньої індійської культури. У харківський період діяльності виходять статті «Ведійські етюди: Индра-vasvacarshani», «Ведійські етюди: Сини Адіті» (1891 і 1892 рр.), «Релігії індійців в епоху Вед» (1892 р.) та інші. «Рігведа» була для нього не лише прекрасною пам'яткою, а й твором, що викликав «психологічний» внутрішній інтерес. Він став основою для подальших лінгвістичних, літературознавчих пошуків Овсянико-Куликовського» [1]. Таким чином, вчений поступово повертається від індологічної тематики до проблем російського мовознавства.

Під впливом вчення О. Потебні у 1893 році у «Північному віснику» Овсянико-Куликовський друкує працю «Мова та мистецтво», яка у 1895 р. виходить окремою брошурою. Завданням даного дослідження вчений вбачав у «сведениях художественных процессов к более простым явлениям психики». Першоджерело мистецтва, як і Потебня, він бачив у мові. Брошура «Мова та мистецтво» - це спроба популяризувати положення лінгвістики щодо участі мови у формуванні понять, про значення та місце у мові художнього образу та форми. У 90-х рр. виходять ще багато інших лінгвістичних статей.

Праці Д. М. Овсянико-Куликовського продовжили розробку ідей художньо-психологічної школи. У книзі «Питання психології творчості» (1902 р.) вчений заявив, що наука і мистецтво спрямовані на людину, задоволення її потреб, але наука це робить в абстрактних формах, позбавлених суб'єктивного моменту, мистецтво ж враховує індивідуальні особливості як автора, так і читача. У творчому процесі думка рухається від одиничного до загального. Читач на рівні емоцій і рефлексій повторює стадії творчого акту [8].

Дослідження людської психіки активізувало інтерес Овсянико-Куликовського до широкого кола проблем процесу створення художніх образів і виявлення прихованих механізмів психіки митця, передусім письменника. Саме психологія творчості, зокрема літературної, спрямовує інтерес дослідника до ширших за обсягом проблем: співвідношення категорій «краса» та «істина», специфіка художнього мислення, естетична насолода, міра «розумового» (інтелектуального) в естетичному почутті.

Перелік зазначених проблем не тільки засвідчує розуміння теоретиком обсягу і спрямованості естетичної теорії, а й, можливо, не зовсім послідовно, питань («художність», «засіб вираження», «образ», «емоційний елемент мистецтва» тощо).

У науковому доробку Д. Овсянико-Куликовського на особливу увагу з погляду естетики заслуговує праця «Психологія думки і почуття» [7]. Художня творчість». Незалежно від оцінки ідей теоретика, це українська естетика: історична традиція й сучасний стан дослідження дають чітке уявлення про стан естетичної науки в перші десятиліття ХХ ст., який великою мірою визначався тенденцією до інтеграції суміжних наук: філософії, естетики, філології, психології, етики, мистецтвознавства. Власне, ця

тенденція найповніше і найвиразніше реалізується в сучасних умовах, тобто на межі ХХ і ХХІ ст. Сто років тому розвиток наук, що інтегрувалися, потребував корекції, мав пошуковий характер. Унаслідок цього інтегративні процеси відбувалися на хистких засадах. Найуразливішими були спроби теоретиків (Овсянико-Куликовський належить до них) спиратися на філософську методологію і трансформувати філософські підходи в естетику, філологію чи мистецтвознавство [1].

Суб'єктивізм позиції Д. М. Овсянико-Куликовського очевидний так само, як і його упередженість. Механічно тасуючи поняття краса та істина, навряд чи можна зрозуміти сутність таких складних явищ, як краса суб'єктивна і краса об'єктивна, істина в науці й мистецтві тощо. Але зовсім не випадково вважається, що теоретик може бути цікавий і своїми помилками. Естетична концепція Овсянико-Куликовського потребує ґрунтовного аналізу, ширшого оцінювання та логічного «вписування» в загальний контекст розвитку гуманітарного знання в Україні. Реконструкція харківської естетичної школи заслуговує на прискіпливу увагу до «мистецтвознавчої» гілки української естетики.

Аналізуючи наукову спадщину Овсянико-Куликовського у таких науках як сходинство, мовознавство, лінгвістика, психологія, культурологія та літературознавство, можливо зробити висновок, що він був вченим-енциклопедистом, людиною незвичайною, а його спадщина заслуговує на те, щоб знову стати об'єктом досліджень.

Список використаної літератури

1. Вернудіна І.В. Становлення естетичної лексики і термінології в традиціях українського гуманізму кінця ХІХ століття. [електронний ресурс] / І.В. Вернудіна. - Режим доступу: http://www.knlu.kiev.ua/ua/str/vndrm/alma/f_e.html
2. Грицик Л.В. Психологічна школа Потебні і розвиток порівняльного літературознавства в Україні: Д. Овсянико-Куликовський / Л.В. Грицик // ВХУ. - 2000. - № 491. - 657 с.
3. Гусельцева М.С. Культурно-аналитический подход в психологии и методологии гуманитарных исследований / М.С. Гусельцева // Вопросы психологии. - 2009. - N 5. - С. 16-26.
4. Гусельцева М.С. Творческое наследие И.Тэна и Д.Н.Овсянико-Куликовского: культурно-психологическая эпистемология [электронный ресурс] // Психологические исследования: электрон. науч. журн. - 2010. - N 5. - Режим доступа: <http://psystudy.ru> (дата обращения: чч.мм.20гг). 0421000116/0049.
5. Забудько К.М. Психоаналіз та феміністична критика в українському літературознавстві [електронний ресурс] / К.М. Забудько. - Режим доступу: http://www.bdpu.org/scientific_published/ukr_lit_2008/Zabudko
6. Лискова А. Наукова спадщина академіка Д.М. Овсянико-Куликовського (1853-1920) [електронний ресурс] / А. Лискова. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu_ist/2008_32/25.html
7. Овсянико-Куликовский Д.Н. Психология мысли и чувства. Художественное творчество // Овсянико-Куликовский Д.Н. Литературно-критические работы / Д.Н. Овсянико-Куликовский. - М., 1989. - Т.1.
8. Овсянико-Куликовский Д.Н. Вопросы психологии творчества: Пушкин. Гейне. Гёте. Чехов. К психологии мысли и творчества / Д.Н. Овсянико-Куликовский. - 2-е изд. - 2008. - 304 с
9. Овсянико-Куликовский Д.Н. А.А. Потебня как языковед-мыслитель / Д.Н. Овсянико-Куликовский // Киевская старина. - 1893. - Т. 42. - Кн. 7. - С. 30-46
10. Рожанська Н.В. Чи був Олександр Потебня філософом // Гілея. Науковий вісник. зб. наук. праць. - 2006. - № 5. - С. 178-196

11. Ярошевский М.Г. История психологии от античности до середины XX в: учеб. пособ. [электронный ресурс] / М.Г. Ярошевский. – М., 1996. – 416 с. - Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/1/0182/1_0182-271.shtml

L. G. Dablo

KULTURES SEARCH OF D.M. OVSYANIKO-KULIKOVSKY

This article is an attempt to analyze the ways of development of scientific activities D.N. Ovsyniko-Kulikovskiy, to determine the main directions of psychological research scientist, to examine the implications of The kharkov school in the ukrainian culture, to trace the communication and the impact of scientific views A.A. Potebniy to a creative search Ovsyniko-Kulikovskiy.

Key words: *the vedas cult, psychoanalysis, art, art-school of psychology, the aesthetic concept.*

УДК 316.723

Н. А. Жукова

ДИХОТОМІЯ «ВИСОКЕ - НИЗЬКЕ», «ЕЛІТАРНЕ - МАСОВЕ»: ДОСВІД ОПРАЦЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються критерії «високого» та «низького» мистецтва протягом історичного часу; вивчається взаємовплив «високого» та «низького» мистецтва, а також момент нівелювання межі між першим та другим; аналізується дихотомія «елітарне - масове» в контексті розгляду еволюції «високого» та «низького».

Ключові слова: «високе», «низьке», «елітарне», «масове», «високі жанри», «низькі жанри», «арт-капітал».

Елітарне мистецтво (мистецтво для обраних за різними ознаками) завжди, в усі часи протиставлялося мистецтву для всіх (масовому мистецтву). Тому, на наш погляд є цілком доречним прослідкувати еволюцію поглядів на «високе» (елітарне) та «низьке» (масове) мистецтво. Як відомо, розподіл на мистецтво для всіх і мистецтво для обраних існував завжди, але в кожний історичний період висувалися свої критерії «високого» та «низького».

В давнину і в середні віки діяльність художника, освячена звичаєм і релігією, була включена в єдину замкнену систему соціальних відносин, а розвиток мистецтва визначався нормами і канонами єдиного стилю. Мистецтво поступово розвивалося в процесі відособлення від релігії, з одного боку, і від ремесла, з іншого, поступово «наближаючись» до діяльності власне естетичної. Право художника творити вільно вперше було усвідомлене в епоху Відродження, і зв'язано це було з гуманістичним ідеалом людини-творця, що володіє божественним даром творити світ і самого себе за власним розумінням, причому зразком універсальної творчості слугувало саме мистецтво. Ідеалізація художньої праці і особи митця складає серцевину гуманістичної утопії. В добу Відродження вперше «похитнулась» традиційна статика замкнутих канонів культури. XV та XVI ст. - час, коли виникло уявлення про безбережжя Всесвіту, про незліченну безліч світів, про безмежність простору і часу і про те, що безмежне саме пізнання. Саме тоді і в мистецтві почав складатися не класичний образ світу, відкритий суперечностям, позбавлений стійкості і цілісності канонічного ідеалу. Не занурюючись в дослідження історії мистецтва, відмітимо, що ставлення до тієї чи іншої мистецької діяльності, до того чи іншого виду чи жанру мистецтва, залежало від